

talet. G B-Js innehållsrika bok ger oss svar på en del frågor men visar samtidigt hur många spännande och svåra forskningsuppgifter som återstår att lösa.

Folkvandringen till universiteten

Man kan med rätta tala om en explosiv utveckling av högre utbildning under de senaste 40 åren. Vid tiden för Koreakrisen hade vi fortfarande en elithögskola med klar klasstämpel. Det var färre än 3000 som årligen utexaminerades från universiteten och mindre än en femtiondel av arbetskraften var akademiskt utbildad. Den årliga examinationen från högskolan i vid mening har tiodubblats sedan dess. Andelen i arbetskraften med högskoleutbildning har också tiodubblats. Även om vi bara medräknar "akademiker" i snäv mening dvs de som har minst treårig postgymnasial utbildning, så har idag 1/8 av arbetskraften sådan utbildning, vilket innebär en dryg fyrdubbling bara sedan 1970. Milstolpar i denna utveckling har varit grundskolans stadfästande 1962, 1971 års beslut om den integrerade gymnasieskolan och 1977 års högskolereform som befäste den successivt utbyggda och integrerade högskolan.

G B-Js bok behandlar två huvudfrågor avseende denna utveckling.

Hur skall man förklara den drastiskt ökade men samtidigt mycket varierande tillströmningen till universitetsstudier under det senaste kvartsseket? Hur mycket betyder befolkningsutvecklingen respektive den politiskt styrda kapacitetsutbyggnaden och vilka ekonomiska faktorer kan tänkas ha påverkat studenternas eget val?

Hur har detta kraftiga nytillskott av akademiskt utbildad arbetskraft kunnat absorberas i produktionen? Inte minst gäller frågan den kraftiga ökningen av akademiskt utbildade inom den traditionellt akademikerglesa tillverkningsindustrin.

Detta är stora och samhällsekonomiskt viktiga frågor. Dessutom märkligt nog, hittills föga analyserade, vilket sammanhänger med att den utbildningsekonomiska forskningen i vårt land nästan helt avstannade mot slutet av 1970-talet – innan effekterna av "utbildningsexplosio-

Gunilla Bornmalm-Jardelöw:

Högre utbildning och arbetsmarknad

Utbildningsekonomiska avhandlingar är tunnsådda i svensk nationalekonomi. Gunilla Bornmalm-Jardelöws (G B-J) avhandling *Högre utbildning och arbetsmarknad* (Ekonomiska studier 26, Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 213 s) är, så vitt jag känner till, den första inom området sedan Åsa Sohlman analyserade svensk utbildningspolitik i human-kapitalteoretiska termer i slutet av 1970-

nen" hunnit göra sig fullt gällande. G B-J formulerar de två huvudfrågorna i början av sin bok men koncentrerar sedan analysen till två specifika problemspekter.

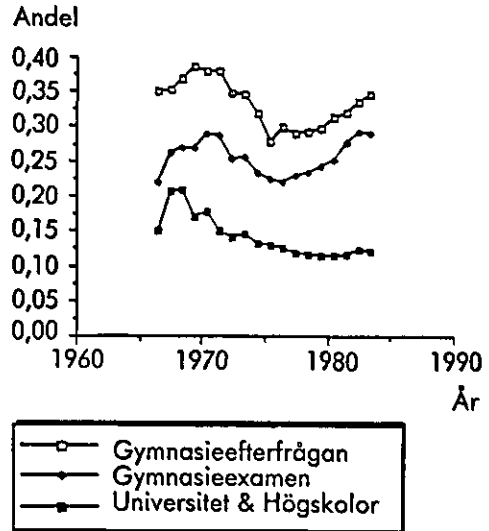
"60-talets universitetspuckel"

Tillströmningen till universiteten accelererade våldsamt under 1960-talet för att sedan kraftiga minska och därefter stagnera från senare delen av 1970-talet. Utvecklingen kan endast delvis ses som en följd av befolkningsutveckling och grundskoleutbyggnad. *Figur 1* visar att "60-talspuckeln" kvarstår även om vi redovisar utvecklingen i termer av andelar av respektive ålderskohorter. För efterfrågan av gymnasieutbildning registreras en motsvarande puckel men här sker en snabb återhämtning under 1970-talet, som inte har sin motsvarighet i ökat studerandantal vid universiteten. Det är uppenbart att det föreligger väsentliga "skifts" i utbildningsefterfrågan. Dessa kan förklaras av förändringar i de studerandes valsituation – den politiskt styrda kapacitetsutbyggnaden, tillkomsten av alternativa utbildningsvägar, förändrade studiefinansieringsmöjligheter och antagningsregler m m. Men det kan också tänkas sammanhänga med attitydförändringar, som i sin tur kan ledas tillbaka till bl a förändringar i lönsamhet av högre utbildning och i arbetsmarknadssituationen.

Detta är den ena problemspekten som G B-J specialstudier. Hennes studier är avgränsade till att gälla tillströmningen av yngre studerande till "universitet" i gammal (pre-1977) mening under perioden 1962–1983.

I bägge problemanalyserna tillämpas en enkel men pedagogiskt slagkraftig uppläggning. Först genomför författaren en sk "shift-and-share"-analys, vilket innebär att man t ex när det gäller efterfrågan på högre utbildning först undersöker hur mycket som kan "banalt" förklaras av förändringar i befolkningstillväxt och gymnasieexamination. Residualen i denna analys visar hur mycket som återstår att förklara. I nästa steg genomförs en ekonometrisk analys där olika ekonomiska variabler tillkommit som förklaringsfaktorer. Med hjälp av de så skattade

Figur 1 Andelen som påbörjar universitetsstudier, som utexamineras från gymnasiet och som söker sig till gymnasiet, 1966–1983.

elasticiteterna redovisas slutligen resultatet i form av en "dekomponering" av tillväxten i termer av dess olika delkomponenter.

G B-Js ekonometrisk analys visar att den nedåtgående trenden i tillströmningen till universiteten på 1970-talet kan förklaras av sjunkande lönsamhet (internränta) för högre utbildning och försämrade sysselsättningsmöjligheter utanför universiteten som endast delvis uppvägs av den positiva effekten av allmänt ökad standard. Uppgången på 1960-talet å andra sidan förklaras främst av motsvarande ökning i gymnasieexaminationen.

Analysen lämnar dock en rad frågor obesvarade. Vad orsakade trendbrottet 1968? Varför ökar intresset för gymnasiets teoretiska linjer – främst ekonomiska och tekniska linjer – under senare delen av 1970-talet, utan att detta sätter spår i tillströmningen till universiteten? Vilken roll spelar de förändrade valmöjligheter som utbildningspolitiken medför? För att besvara dessa frågor krävs antagligen inte bara en fördjupad analys utan även tillgång till andra typer av data, t ex paneldata för individer.

Svensk industri blir "akademisk"

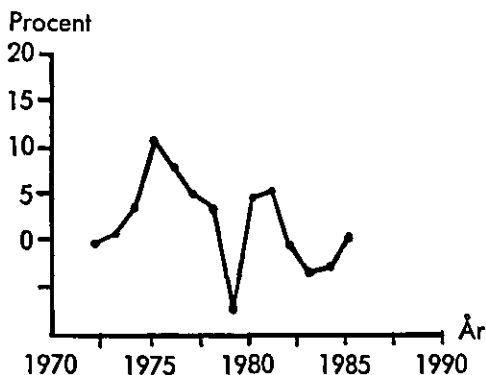
G B-Js andra huvudfråga gällde absorptionen på arbetsmarknaden av det kraftigt ökade antalet nyexaminerade akademiker. Shift-and-share-analysen ger här rik utdelning i form av nya observationer och frågor och visar bl a på slående skillnader mellan 60-tal och 70-tal.

Under 1960-talet ökade akademikersysselsättningen endast med drygt 30 000 varav endast 3 000 inom industrin. Trots att akademikerna ökade relativt andra löntagargrupper minskade även akademikerens insatskoefficient per producerad volymenhet med cirka 30 procent som följd av produktivitetsutvecklingen. Speciellt markant var nedgången av insatskoefficienten för akademiker inom industrin vars produktion emellertid samtidigt ökade sin andel av BNP.

Under 1970-talet och början av 1980-talet formligen "invaderas" arbetsmarknaden av akademiker vars antal ökar 1970-85 med mer än 300 000. Produktionsutvecklingen har samtidigt kraftigt dämpats, vilket innebär att endast ca 50 000 akademiker kunde väntas ha fått jobb vid oförändrad utbildningsmässig sammansättning av arbetskraften. Effekten av fortsatt ökad produktionsandel för offentlig sektor är också relativt marginell. Absorptionen åstadkommes i stället främst genom en allmän kraftig ökning av insatskoefficienterna för akademiker, som för industrins del nästan fördubblas under perioden, innebärande ca 40 000 nya industrijobb för akademiker. Eftersom arbetskraftsproduktiviteten samtidigt ökar om än mycket långsammare än under 1960-talet, innebär detta uppenbarligen att akademikerna snabbt konkurrerar ut andra arbetstagargrupper. Som framgår av *Figur 2* var emellertid ökningen av akademikerens insatskoefficient i industrin – med ett årligt genomsnitt på drygt halvvannan procent – ganska ojämnt fördelad över perioden.

Det är mot denna bakgrund naturligt att G B-J valt att inrikta sin ekonometrisk analys på industrins akademikerreferfrågan 1971-85. Med två alternativa modellansatser skattar författaren ett system av faktorefterfrågeekvationer för ka-

Figur 2. Årlig förändring i akademikerens insatskoefficient. Hela tillverkningsindustrin. 1971-1985.

pital, arbetare, icke-akademiska tjänstemän och akademiker. Oberoende variabler är, förutom produktionen, relativa faktorpriser, kapacitetsutnyttjande och teknisk utveckling. Inte oväntat visar analysen att akademikerförtätningen framför allt förklaras av att akademikerna genom sänkta relativlöner "konkurrerat ut" i första hand icke-akademiska tjänstemän samt att sysselsättningsvariationerna över perioden samtidigt påverkats av förändringar i kapacitetsutnyttjandet – dock icke i samma grad som vad gäller övriga arbetstagar kategorier.

G B-Js resultat överensstämmer allmänt rätt väl med erfarenheterna från andra internationella undersökningar. Sålunda bekräftas tex den vanliga "capital skill"-hypotesen d v s antagandet att kapital är komplement till den välutbildade arbetskraften men substitut till den lågutbildade. Likaså visar G B-Js resultat att den tekniska utvecklingen under perioden varit arbetsbesparande, men att effekten av detta främst drabbat de lågutbildade.

En bok i rätt tid

G B-Js avhandling är "well timed". Hon har analyserat 60-talets "universitetspuckel" och sökt förklara hur puckeln sugits upp av arbetsmarknaden på 1970- och 1980-talet. Vi behöver svar på dessa frå-

gor både för att börja utvärdera tre decennier av intensiva utbildningsreformer och som underlag för den omprövning av högskolepolitiken som torde bli nödvändig under 1990-talet. G B-J ger oss vissa preliminära svar, men minst lika värdefull är kanhända den siffermässiga inventering av frågor och forskningsuppgifter, som avhandlingen presenterar. Man kan bara hoppas att G B-Js bok skall bli upptakten till en intensifierad utbildningsekonomisk forskning och att det inte skall dröja ytterligare ett decennium innan vi får läsa

nästa avhandling inom området. I nästa fas av denna forskning tror jag personligen att man kommer att tvingas söka utnyttja mera individdatabaser på samma sätt som den arbetsmarknadsekonomiska forskningen för att reda ut de ytterst komplexa kausalitetsförhållandena i utbildnings- och arbetsmarknaden.

Professor
BENGT-CHRISTER YSANDER
Nationalekonomiska institutionen
Uppsala universitet